

EL GUST PER LA LECTURA

Curs 2022-2023

Quadern d'activitats

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació

El gust per la Lectura 2022-2023

Bruixa de dol, Maria-Mercè Marçal

Batxillerat

Quadern d'activitats

Servei de Suports i Recursos Lingüístics

Subdirecció General de Llengües

Departament d'Educació

Montse Barderi i Palau

Atès el caràcter docent d'aquesta publicació, per a la citació de fragments de textos d'altri i la reproducció de fotografies procedents d'obres publicades (de les quals se cita adequadament la font i el nom de l'autor) ens acollim al dret de citació reconegut a l'article 32.1 del Text refós de la Llei de propietat intel·lectual, aprovat pel Reial decret legislatiu 1/1996, de 12 d'abril, i a l'article 10.2 del Conveni de Berna per a la Protecció de les obres literàries i artístiques, de 9 de setembre de 1886; i, per tant, està exempt de la necessitat d'autorització i abonament dels drets d'autor.

Els continguts d'aquesta publicació estan subjectes a una llicència de [Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 4.0 Internacional de Creative Commons](#). Se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sense ús comercial, sempre que se n'esmenti l'autoria i la distribució de les possibles obres derivades es faci amb una llicència igual que la que regula l'obra original.

[Aquí](#) podeu consultar la llicència completa.

ÍNDIX

Abans de la lectura	5
1. Quina relació tens amb la poesia?.....	5
Propostes de treball.....	8
2. Qui és i què va fer Maria-Mercè Marçal.....	10
Els anys setanta.....	15
Cronologia.....	17
Obres de Maria-Mercè Marçal.....	19
Vigència.....	25
Premis literaris.....	26
Durant la lectura	27
1. Comencem pel títol: <i>Bruixa de dol</i>	27
2. Divisa amb propostes de treball.....	27
3. Del jo al nosaltres.....	30
4. Ressonàncies de la infantesa.....	32
5. Estructura dels poemes.....	32
6. vuit de març.....	33
7. Doble tradició i nou llenguatge.....	34
8. Intertextualitat.....	37
9. Quotidianitat femenina.....	37
10. Dens univers emocional.....	38
11. Nou diccionari.....	38
12. La bruixa.....	39
13. Simbologia esotèrica.....	40
14. Argumentari de <i>Bruixa de dol</i>	41

15. L'amor en Marçal	41
16. Aspectes rellevants de l'obra de Marçal	43
Després de la lectura.....	44
Bibliografia	48
Annex.....	50

ABANS DE LA LECTURA

1. QUINA RELACIÓ TENS AMB LA POESIA?

Algunes persones diuen que no llegeixen poesia perquè no l'entenen. Què significa "entendre la poesia"? Sembla que té a veure amb dominar una matèria o saber exactament quina és la resposta correcta.

«Què significa exactament, què vol dir realment, què representa què diu concretament en aquesta frase...» són algunes de les fórmules que hem incorporat en l'aprenentatge i que tenen a veure amb l'anhel, tal vegada presumptuós i indesitjable de voler dominar allò que és inesgotable.

Ja ho va dir Lorca, convocat sovint en la poesia de Marçal: «*la poesía no quiere adeptos, quiere amantes*». Podríem dir també que no vol dogmàtics, algú que s'imagina que domina el seu sentit, sinó algú que simplement vulgui viure la poesia amb un cert compromís.

Aquesta ment totalitària, que funciona en camps procedimentals i que ens permet saber amb precisió, per exemple, a quina temperatura bull l'aigua, segurament no ens és útil per saber exactament què vol dir Maria-Mercè Marçal amb el vers «freu de mitjanit. A fora els cucs rauen la lluna». Evidentment, podem mirar de trobar explicacions, algunes plausibles i amb sentit, d'altres comunes i moltes vegades repetides, d'altres significatives i inesperades, però afortunadament mai trobarem una explicació que esgoti el sentit dels versos de la millor poesia. Aquest vers de Maria Mercè Marçal, «freu de mitjanit. A fora els cucs rauen la lluna», ens ofereix una imatge inquietant, suggeridora, i que tal vegada explica millor com és el desassossec del que ho podria fer una definició del diccionari de la llengua.

A l'entrevista que Jordi Muñoz li va fer per a la revista *Illacrua*¹, Marçal afirma:

«No sé com s'ha de llegir la poesia. L'únic que puc dir és com la llegeixo jo. Crec que bàsicament la poesia et serveix si la llegeixes deixant-te somoure, és a dir, deixant que et faci alguna cosa, fins i tot mal si convé. Jo abans m'identificava molt només amb la poesia que em donava un cop de puny. Ara, no sé si és que sóc menys masoquista, però penso que a vegades ja està bé que aquesta sigui una mica més suau. He anat trobant també el gust de la visió potser una mica més idíl·lica de la poesia.»

Així que es tracta de voler comprendre (tan aviat que sentim o tenim un impacte estètic que volem comprendre què ha passat), però que els versos ens facin alguna

¹ Jordi Muñoz (1997): «La poesia et posa a l'ull de l'huracà», dins revista *Illacrua*, 42, febrer del 1997, pàg. 8-11.

cosa per dins. Els versos ens conviden a passejar entre paraules amb contorns de múltiples sentits i abraçar el misteri del *què és i ha de ser* la poesia.

Tota gran obra d'art ens parla però mai ens diu l'última paraula, i a més hi ha coses que només ens diu a cadascú de nosaltres, ja que llegir poesia és un diàleg íntim i intransferible que no es pot abocar en cap manual. La poesia convoca moltes de les nostres facultats i invoca la nostra disponibilitat a ser traspassats, a deixar-nos tocar (el cor, el cap, els records, les entranyes...).

La poesia utilitza el llenguatge com a forma de creació artística, ens ofereix frases amb sentit no literal, que tenen a veure amb la transgressió, la bellesa, a desvelar secrets que mai poden ser pronunciats del tot, desemascarats i posats en una llitera de dissecció per conèixer pes, textures i funcions. Un poema no és un cos que es pot fer servir per a la classe d'anatomia. No podem confondre un pes, una alçada, o una analítica de sang amb al trasbals que ens pot comportar la presència d'algú.

Per tant, es tracta en primer lloc de possibilitar-nos una experiència poètica, d'obrir-nos a una certa disponibilitat, i per tant cal renunciar a comprendre o entendre "totalment" a canvi a deixar-nos seduir. No renunciem a comprendre, però sabem – i aprenem que ens agradi– que comprendre totalment un bon poema no sempre és possible.

PROPOSTES DE TREBALL

ACTIVITAT 1

Llegeix el llibre de poemes *Bruixa de dol*. Fes-ne una primera lectura personal, silenciosa i sense necessitar cap informació prèvia, sense contextualitzar, sense comprendre el vocabulari, sense saber exhaustivament qui era Marçal. Simplement el poema i tu, en un diàleg personal, íntim i intransferible. I recorda: tot el que et faci pensar, sentir, comprendre o recordar és, simplement, perfecte. No hi ha interpretacions correctes ni incorrectes, no s'hi val a dir «és que no comprenc exactament què vol dir», sinó simplement permetre't viure l'experiència poètica com un passeig entre versos suggeridors, plens d'imatges i d'un ús del llenguatge empeltat amb la música i el misteri. En la poesia el llenguatge es transforma en art. Gaudeix-lo!

ACTIVITAT 2

a) Escolta alguns poemes musicats de *Bruixa de dol*:

- ✚ [Divisa](#). Veu de Mirna Vilasís
- ✚ [Foravilers](#). Musicat per Ramon Muntaner i amb veu de Lídia Pujol
- ✚ [Cançó de fer camí](#). Idea original d'Ovidi i música de Borja Penalba
- ✚ [Cançó de bruixa cremada](#). Veu de Maria del Mar Bonet
- ✚ [Vuit de març](#). Veu de Mariona Escoda

Imatge extreta del vídeo oficial

- b) Sabries anomenar el títol d'alguna cançó en què hi sigui present la lluna? Pots fer-ne una cerca i compartir-la amb els teus companys i companyes.

Maria-Mercè Marçal. Catorze poemes, catorze cançons arran del desè aniversari de la mort de l'autora, l'any 2009. Es va convidar diferents artistes a musicar poemes marçalians i d'aquesta manera es va crear [aquest disc](#), que compta amb músics de l'alçada de Toti Soler, Mercè Serramalera, Marga Bufí, Jabier Muguruza, Sílvia Pérez Cruz, Maria Cinta, Gerard Quintana, Guillermina Motta, Lídia Pujol, Marina Rossell, Maria del Mar Bonet, Túrnez i Sesé, Txiki Berraondo i Anna Subirana, i Teresa Rebull.

<https://www.fmmm.cat/musica/>

ACTIVITAT 3

Busca a internet la web de la [Fundació Maria-Mercè Marçal](#) i navega-hi. Quines seccions hi ha? Quina informació hi trobem?

ACTIVITAT 4

Maria-Mercè Marçal acostumava a copiar, fil per randa, els textos que més la captivaven com ara els de l'autora Renée Vivien, que li va servir d'inspiració per fer la seva novel·la *La Passió segons Renée Vivien*. Es podia passar matins sencers a la biblioteca copiant els textos perquè era una altra forma diferent de llegir-los, de fer-los "seus". Et proposem que copiïs en un full o llibreta el poema que triïs, fixant-t'hi molt, i tot seguit el llegeixis en veu alta. El vius ara d'una altra manera que amb la mera lectura?

2. QUI ÉS I QUÈ VA FER MARIA-MERCÈ MARÇAL

Com ja saps és important contextualitzar una obra. Les obres no neixen per generació espontània, sempre estan emmarcades dins d'una època i les ha creat algú, i aquest algú no farà la mateixa obra si ha nascut durant la pandèmia del 2020 que si ha nascut, com la Maria-Mercè Marçal, als anys cinquanta.

En les properes pàgines contextualitzarem la vida i l'obra d'aquesta escriptora. Pots ampliar aquesta informació consultant llibres i llocs web com els que et proposem.

Comencem per qui va ser Maria-Mercè Marçal a través del text que trobaràs a la [web de la seva Fundació](#), dins de [l'apartat biografia](#).

Maria-Mercè Marçal va néixer el 13 de novembre de 1952, circumstancialment a Barcelona. Fins als deu anys va viure a Ivars d'Urgell (Pla d'Urgell), d'on ella es considerava originària. Sempre va recordar el seu punt de partida: la vida amb la seva família, establerta al camp i dedicada a la vida de pagès.

La seva mare, Maria Serra, era una dona a qui encantaven el teatre i les cançons, que sabia un deversall de versos, i que sempre que podia reunia la canalla del veïnat per fer-los fer danses i representacions. El seu pare, Antoni Marçal, que havia hagut de deixar els estudis universitaris d'arquitectura per motius familiars, incentivà sempre l'estudi i l'amor cap a la cultura de les seves dues filles. Com Maria-Mercè Marçal va escriure més tard: «A la meva mare li

dec el sentit, la riquesa de la llengua. I el cant. Al meu pare, l'estímul cap a la cultura.»

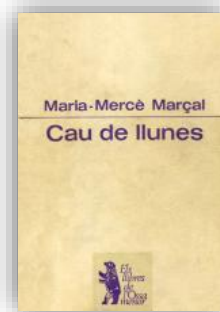
Una altra figura important de la seva infantesa és la tieta Mercè, germana de la seva mare i la seva padrina, que vivia i treballava a Barcelona, i que no s'havia volgut casar. Per ella fou «la dona que em va llegar el sentit de l'autonomia, de la individualitat i de la solidaritat conjugades en femení».

Va estudiar el batxillerat a l'Institut de Lleida, després d'haver obtingut una beca. De ben jove va començar a escriure poesia, inicialment en castellà, ja que la seva formació, a causa de la dictadura, havia estat fins aleshores en aquesta llengua. Però influïda pel moviment de la Nova Cançó va començar a escriure els primers versos en català (de fet, al llarg de la seva vida va tenir molt de contacte amb cantautors catalans; els seus poemes han estat musicats per Marina Rossell, Teresa Rebull, Ramon Muntaner, Txiki Berraondo, Maria del Mar Bonet, Celdoni Fonoll i Gisela Bellsolà, entre molts altres).

El 1969 es va traslladar a Barcelona, juntament amb la seva germana Magda, per dur a terme la llicenciatura de Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona. Va ser en aquest període que entrà en contacte amb joves poetes com ara Miquel Desclot, Jaume Medina i Ramon Pinyol, amb el qual es casaria el 1972. Abans d'acabar els estudis, va començar a fer classes de llengua catalana a Sant Boi de Llobregat, dins el marc de la resistència política i cultural antifranquista de l'època. Tota la seva vida va exercir com a professora de llengua i literatura catalanes de Secundària. Sempre va escriure en català, i com ella mateixa afirma en l'entrevista que li va fer Guillermina Motta per Catalunya Ràdio l'any 1997, va començar a escriure en català gràcies al moviment de la Nova Cançó.

Durant la dècada dels setanta —una etapa especialment intensa des del punt de vista personal i col·lectiu— va participar amb Ramon Pinyol, Xavier Bru de Sala i Gemma d'Armengol en la creació dels Llibres del Mall, una editorial que naixia amb la voluntat de publicar sobretot poesia, que tingué com a mentor Joan Brossa i en la qual col·laboraren pintors com ara Antoni Tàpies i Joan Pere Viladecans. (Posteriorment altres artistes plàstics van crear obres en relació amb els seus poemes o li van demanar col·laboracions per a exposicions: Perejaume, Maria Girona, Josep Uclés, Toni Vidal.

El 1976 Maria-Mercè Marçal va guanyar el premi Carles Riba de poesia amb el recull *Cau de llunes*. És en aquest període dels setanta, doncs, que fa la seva entrada en el món literari i, també, en el món polític: va militar en el nacionalisme d'esquerra i, paral·lelament, va prendre contacte amb el moviment feminista i amb grups de dones.

L'any 1979 va publicar *Bruixa de dol*, i el seu nom es va començar a fer popular, no només per la seva obra poètica, sinó també per les seves intervencions i publicacions en el marc del feminisme. El seu interès pel llenguatge teatral la va dur a participar en el muntatge *La sala de nines*, de Mercè Rodoreda. Aquest mateix any va quedar finalista del Premi Ausiàs March de Gandia amb el recull *Festanyal de l'aigua*. Del 1979 al 1985 va col·laborar en cursos sobre feminisme i literatura a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent.

La seva militància en el nacionalisme d'esquerra i en el feminisme va ser forta fins a la seva mort, tot i que, progressivament, es va anar centrant de manera prioritària en el terreny cultural i literari.

Els anys vuitanta es van iniciar amb el naixement de la seva filla Heura, experiència que va elaborar poèticament a *Sal oberta* (1982) i a la segona part de *La germana, l'estrangera* (1985). Aquest darrer llibre li va valer el premi López-Picó. D'aquest període també és *Terra de Mai* (1982), recull que significa per part de l'autora una primera incursió amb els mots en el territori silenciats de l'amor entre dones. Desglaç, inclòs en *Llengua abolida (poesia 1973-1988)*, reprèn aquest tema i alhora intenta de traduir en paraules el dolor per la mort del seu pare. Aquest fou el seu darrer lliurament poètic en vida.

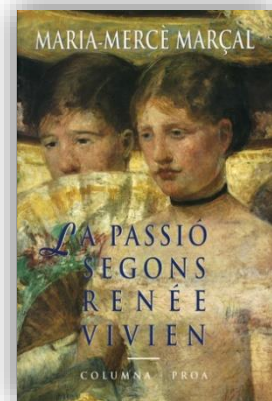
L'any 1984 va conèixer Fina Birulés, pensadora i professora universitària de filosofia, que va ser la seva companya fins a la seva mort.

Durant aquesta dècada va començar a posar fil a l'agulla en la creació de la seva única novel·la, *La passió segons Renée Vivien*, fruit de la fascinació que havia exercit sobre ella aquesta escriptora anglesa d'expressió francesa que va viure a París al començament del segle xx.

També va dedicar-se a la traducció d'escriptores com ara Colette (*La dona amagada*, 1985). De fet, és indeslligable de la seva obra literària la tasca d'edició i estudi d'escriptores com ara Clementina Arderiu i Rosa Leveroni, i la tasca de traducció d'autores com ara Colette, Yourcenar, Leonor Fini i —en col·laboració amb Monika Zgustová— de les poetes russes Anna Akhmàtova i Marina Tsvetàieva.

Després d'alguns breus intents en el camp de la narrativa, va publicar la seva única i extensa novel·la, *La passió segons Renée Vivien*. Aquesta novel·la li va portar una pluja de premis, el primer dels quals fou el Premi Carlemany 1994; van seguir-lo el Premi de la Crítica 1995, el premi de la Crítica Serra d'Or 1995, el Joan Crexells 1995, el Prudenci Bertrana 1995 i el premi de la Institució de les Lletres Catalanes 1996. Tots aquests reconeixements van representar la seva consolidació també com a narradora, tot i la seva classificació inevitable com una de les poetes més importants de la literatura catalana dels últims temps.

En els darrers anys de la seva trajectòria, va impulsar la creació del Comitè d'Esriptores, dins el Centre Català del PEN Club, amb l'objectiu de recuperar l'obra literària femenina i promoure la visibilitat i la interrelació de les escriptores actuals.

Després d'uns anys de lluita contra la malaltia, en què va escriure gran part del recull pòstum *Raó del cos* (2000), va morir a Barcelona el 5 de juliol de 1998.

També han estat publicats pòstumament un recull d'articles i conferències d'assaig literari i de pensament (*Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*).»

La biografia més completa escrita fins ara és *Maria-Mercè Marçal. Una vida*, de Lluïsa Julià, publicada per Galàxia Gutenberg l'any 2017.

ACTIVITAT 5

En grups, cerqueu Maria-Mercè Marçal al [Mapa literari català](#) d'Espais escrits. Repartiu-vos els diversos espais i aprofundiu tant en la seva vida com en l'obra. Després compartiu el que heu après. La informació de tots els grups us permetrà recollir textos i imatges per elaborar un eix cronològic que podreu incloure en una exposició a la biblioteca del vostre centre escolar.

ELS ANYS SETANTA

La dècada dels setanta va ser una etapa especialment intensa des del punt de vista personal i col·lectiu i, precisament, al final d'aquesta dècada, Marçal publica el seu poemari *Bruixa de dol*.

Aquesta intensitat personal i col·lectiva ens l'explica Mercè Otero Vidal en l'«Estudi preliminar i propostes de treball» de *Bruixa de dol* dins de la col·lecció Educació 62, al qual ens referirem sovint en aquesta guia pedagògica.

Col·lectivament, els anys setanta signifiquen feminisme, estètica *hippy* del maig del 68 francès, i moviments pacifistes nord-americans. Només dos anys abans de començar a escriure *Bruixa de dol*, la ciutat de Barcelona havia acollit les Primeres Jornades Catalanes de la Dona «on el moviment feminista del país va mostrar la seva força i la seva raó per emprendre una transició del franquisme a la democràcia, amb el canvi social i econòmic, però sobretot el canvi de mentalitat que feia falta»².

I Jornades Catalanes de la Dona, 1976

I també va suposar per a Marçal canvis personals importants, ruptures sentimentals, transicions, trasbalsos, encetar etapes i emprendre nous camins afectius.

El 1975, mort el general Francisco Franco, Joan Carles és proclamat rei d'Espanya. Aquests anys impliquen també una recuperació i una aposta decidida per la llengua catalana: l'any 1976 apareix el primer número del diari *Avui*, *Ràdio 4* emet completament en català i es celebra massivament l'Onze de Setembre a Sant Boi de

² Estudi introductori de Mercè Otero Vidal a *Bruixa de dol* de Maria Mercè Marçal (Edicions 62, 2020, pàg. 10).

Llobregat. Marçal és una jove que sempre escriurà en català i defensarà la seva llengua. La seva divisa més famosa ja parla de nació oprimida.

Diada 1976. Ajuntament de Sant Boi

Políticament s'impulsen noves forces catalanistes i d'esquerres, com els primers congressos legals, a l'any 1978, que reforcen l'associacionisme sindical de CCOO, UGT i Unió de Pagesos. Els partits socialistes es fusionen en el PSC i Convergència Democràtica i Unió Democràtica signen la coalició CIU. Només un any després, el socialista Narcís Serra esdevé alcalde de Barcelona.

L'any 1976, inici de la redacció de *Bruixa de dol*, guanya el premi Carles Riba, es separa del també poeta Ramon Pinyol i s'afilia al Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), formació independentista d'orientació comunista.

Les dones volen tenir un nou paper social i cultural, i això no resulta senzill, perquè les dinàmiques de tants anys de societat patriarcal i de franquisme són difícils de trencar. De fet, aquesta fita avui tampoc està assolida i la lluita continua.

Ella mateixa parla de la importància dels anys setanta en la seva manera de veure el món en el llibre *Sota el signe de drac*, una obra de Mercè Ibarz que compila diferents escrits:

«Pertanyo cronològicament a la generació poètica que es dona a conèixer durant els anys setanta. Una generació, per entendre'ns, de germans petits dels qui van fer el maig del 68. Llavors jo tenia disset anys. Una generació que mitifica el concepte de la joventut com a portadora de canvis radicals, el concepte d'antiautoritarisme, l'exaltació de la vida, l'amor lliure... que, aquí, viu els últims temps de la lluita antifranquista. Que creu en una possible transformació radical de la societat i aquesta transformació la veu amb un fort protagonisme de classe obrera i dels sectors populars, - segons l'ortodòxia marxista.»

CRONOLOGIA

Partint de la cronologia de Lluïsa Julià de l'*Antologia poètica* de la qual en va tenir cura, podem perfilar la vida de la poeta durant aquesta dècada fins a la publicació de *Bruixa de dol*:

- 1970** (Marçal té 18 anys), rep l'impacte del Judici de Burgos i intensifica la seva activitat política.
- 1972** Es casa amb el poeta Ramon Pinyol.
Imparteix classes a l'Institut Sant Boi de Llobregat.
Es dedica a la lluita política contra la dictadura franquista.
Realitza traduccions de signe feminista del francès i l'italià per a Òmnium Cultural. També se sent fortament atreta pel món del teatre.
- 1973** Participa activament en la fundació de l'editorial Llibres del Mall amb Ramon Pinyol i Xavier Bru de Sala i es trasllada a viure a Sant Boi de Llobregat, on l'editorial té la seu. Joan Brossa esdevé mentor del grup que amalgama rigor formal i avantguardisme. L'editorial aglutina també els poetes i escriptors del País Valencià i les Illes Balears. Col·laboren en l'editorial Antoni Tàpies i Joan Pere Viladecans, principalment.

Posteriorment diversos artistes plàstics realitzen quadres sobre poemes seus o li demanen poemes per a les seves exposicions.
Inici d'una estreta relació amb el País Valencià.
Tracte personal amb Joan Brossa i Pepa Llopis.

1975 Viatge a Itàlia amb Ramon Pinyol.
Simpatitza amb PSAN (Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans).
Comença a anar a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent.

1976 Té una intensa intervenció política que durarà fins a principis dels vuitanta.
Participa en les Primeres Jornades Catalanes de la Dona celebrades a la Universitat de Barcelona al mes de maig.
Ingressa al PSAN i és membre del seu executiu. Participa en l'assemblea d'Intel·lectuals, Professionals i Artistes de l'Assemblea de Catalunya.
Guanya el premi Carles Riba de poesia amb *Cau de Llunes*.
Lectora impenitent, cal destacar la lectura de l'obra de les poetes Adrienne Rich, Sylvia Plath, Anne Sexton, Emily Dickinson i les novel·listes Virginia Woolf, Djuna Barnes, Colette, Marguerite Yourcenar, Simone de Beauvoir en traduccions o en llengua original.
Freqüenta el bar LaSal (al carrer Riereta, 8) de Carme Cases, que aplega col·lectius d'ecologistes, de grups de dones i de gais.

1977 Separació matrimonial.
Publica el seu primer poemari *Cau de Llunes*. Perejaume realitza un quadre inspirat en el llibre.
Participa en les Jornades Feministes celebrades a París.
A partir d'aquests anys realitza xerrades, conferències i recitals a desdir.

1978 Viatge a Sardenya amb Fina Llorca i Cinta Portillo.
Col·labora des de la seva fundació en l'editorial LaSal. Edicions de les dones (1978-1989), dirigida per Mari Chordà, Mireia Bofill i que neix amb ànim de recuperar textos literaris de les escriptores catalanes.
És reelegida membre del comitè executiu del PSAN.

1979 Crea la secció de feminisme en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent i en serà responsable fins el 1985.
Publica poemes en revistes feministes com *Escrivim a les parets* i *Dones en lluita*.
Participa en l'obra *La sala de les nines* de la companyia Bruixes de dol, formada i dirigida per Araceli Bruch, de Barcelona.

Publica el segon poemari *Bruixa de dol* a Edicions del Mall.

Els seus poemes són musicats per Teresa Rebull, Marina Rossell, Ramon Muntaner, Txiqui Berraondo, Maria del Mar Bonet o el grup La Traca.

OBRES DE MARIA-MERCÈ MARÇAL

Maria-Mercè Marçal és poeta, novel·lista i assagista. Tot i que és coneguda especialment per la seva obra poètica. En les properes pàgines farem un repàs dels llibres que va escriure i situarem *Bruixa de dol* com el seu segon recull poètic. Un resum més exhaustiu es pot trobar a la pàgina web de [l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana](#).

✚ *Cau de Llunes* (1977). Barcelona. Proa.

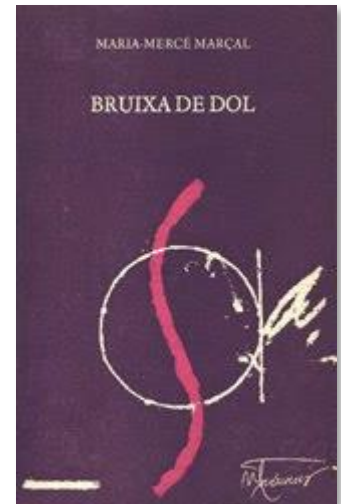
Dins del pròleg del recull poètic *Llengua Abolida*, hi trobem la referència següent:

«S'inicia amb una divisa que he repetit fins a l'excés i que ara, també, subscric. Tres dades inicials –ésser dona, de classe baixa, de nació oprimida–, en principi no triades, es converteixen, a través de l'agraïment quasi irònic, en conscients i assumides: una arrel ferida que s'arbra, però, en una triple rebel·lió.»

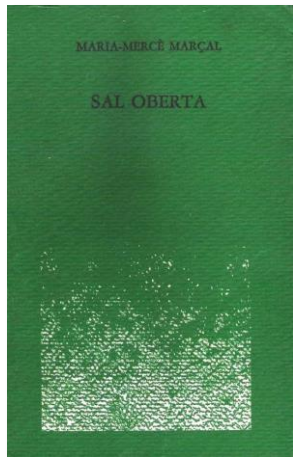
✚ **Bruixa de dol (1978). Sant Boi de Llobregat. Llibres del Mall.**

«No he pretès res més que afermar un camí que allà esbossava, ara amb més força, i amb el pas més segur. Com he dit en alguna banda, prossegueixo l'intent de trobar una veu pròpia que entronqui alhora amb la tradició literària catalana —com totes essencialment masculina— i amb l'experiència quotidiana —sense veu— de les fades i les bruixes. Com a coses noves esmentaria una recerca molt més conscient de la meua veu com a dona, en el sentit individual i col·lectiu de la paraula. L'aparició del binomi bruixa-lluna, la dona solidària amb les altres dones i al mateix temps, com l'altra cara de la moneda, la dona sola: amb l'assumpció de la pròpia solitud com a condició indispensable per a l'existència com a individu autònom, com a "peix sense bicicleta"... Hi ha, com a *Cau de llunes*, potser amb una formulació més aprofundida, la desfeta, les contradiccions i l'espurna de felicitat fugaç de la relació amorosa en el nostre context social i l'antagonisme complex i ambivalent entre homes i dones. A nivell formal, subratllaria que he gosat enfrontar-me amb el sonet i que ja no me l'he pogut treure més de sobre. I que persisteixo amb la cançó i altres formes diverses. El títol ratifica el meu homenatge a Foix, amb una cantarella al fons de cançó infantil que parlava d'unes bruixes que tal volta portaven dol per nosaltres, les xiquetes del meu poble. I tot esperant, evidentment, un temps, un país on les bruixes ja no duguin més dol. »

✚ **Sal Oberta (1982). Sant Boi del Llobregat. Llibres del Mall.**

Catalina Bonnín, a "La trajectòria poètica de Maria-Mercè Marçal". *Latitud* 39, núm. 10/11. Mallorca, juliol-octubre 1982), dins de la pàgina [Mag Poesia](#), en comenta el següent:

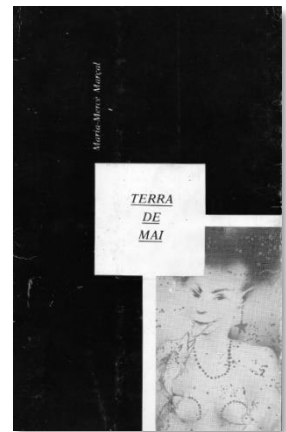
«Els sonets d'amor [de Sal oberta] duen el títol comú de "Freu". Aquest, una llenca de mar entre dues terres que s'atraquen i s'allunyen per la força de la natura (l'atracció de la llum sobre l'aigua, la força de l'onada, el vent sobre el velam, els ocells marins) és el marc i el símbol que serveixen d'expressió a aquest amor primari i instintiu que troba la seva essència en el rebuig de tot fet cultural o social, i en el quals els amants s'abandonen a un plaer lúdic i festiu que té la seva finalitat en ell mateix: "Al nou convit, un envelat de pluja! / Escampats sobre l'herba, pels ravals d'aquest vi, / la sal del joc i el pebre de l'amor, / i el teu cos i el meu cos recapte de la festa" (I). Són contínues les referències al rebuig de la cultura, com una nosa que impossibilita la comunicació ("Quan et treus les ulleres ets un xiquet nou nat" (V), a la participació activa dels elements de la natura ("Les falgueres crepiten amb el rou de la festa", III) a la identificació de l'amor amb la mort ("Acorralat pel foc -ball de mort nupcial", VIII), a la follia i a l'irracional ("no veus la lluna amb ulls vermells de sang?", XI), a la violència ("Te m'he fet presonera". Roda de ganivets / em tatua la pell i la boca del cor", XI).

I com que l'amor és condicionat per la força instintiva de la lluna i de l'atzar és tan intens com efímer: "Mai no he cercat de dreçar-li cabana, / a aquest amor, ostage de l'atzar. / L'he volgut eix d'un enforcall al mar / sense parets ni tanques ni barana.»

✚ **Terra de mai (1982). València, El Cingle.**

Dins del pròleg del seu recull poètic *Llengua Abolida*, en trobem la següent referència:

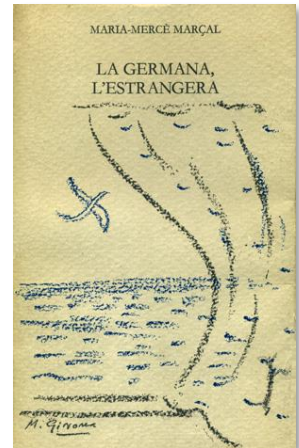
«Com indica el seu nom, representa una instantània – i fal·laç– consecució de la utopia. Tot límit s'esborra, tota brida cau, tot és un daltabaix de sal oberta... La lluna, de cop abastable, engegadora, mostra tot seguit la seva cara obscura.»

✚ **La germana, l'estrangera (1985). Sant Boi de Llobregat. Llibres del Mall.**

Dins del mateix pròleg:

«La germana, l'estrangera inicia un cos a cos amb l'ombra. La lluna hi serà ara l'absent, només present a través de l'enyor. La lluna, ben entès, com a imatge plena, amb llum pròpia. Hi ha, en canvi, omnipresent, una altra lluna, amb la seva accepció més buida: la del mirall que reflecteix. I allò que el mirall reflecteix, com la *hydra*, petrifica. Pel mirall desfilen imatges que desfien la fragilitat del jo i li imposen el propi caos: l'assassí, pel mirall sense fons, la infanticida pel mirall del fons, la impostora, la culpable, la pròfuga, la mare, la filla, l'amant, la germana, l'estrangera. Ombra i sang. San, però presa –robada, presonera, quallada. Set incendiada, absència esdevinguda fòssil.

El mirall, de fet, obliga a mirar-se, i, en veure's, veure allò que darrere nostre és llast i gep i feix. La lluna, plena, massissa, es balma en apropar-se del seu contingut mític i màgic. És només vidre i mur; no és tampoc un mirall d'aigua, és impenetrable. La ferida, la sang, imatge bàsica del recull, testifica l'intent inútil de traspasar el llindar cap a l'altra banda.»

✚ **Desglaç (1988). Barcelona. Llibres del Mall.**

La mateixa autora en parla dins del pròleg del seu recull poètic *Llengua Abolida*.

«L'hora del desglaç és una hora dolorosa però oberta. Hi ha una mort. Desapareix la carcassa que immobilitza, però que també sustenta, el sòlid dona pas al líquid, els contorns es fonen. La dicció hi és tanmateix continguda. Escriure, com un intent, encara, de donar forma a l'informe, d'ordenar l'embat. La desintegració aparent és també la possibilitat de fluir. Enllà queda la rigidesa, l'encarcament, els moviments d'autòmata, la repetició compulsiva i mecànica dels gestos. Camí fluid, de nou sense esquemes ni pautes, que és alhora camí de retorn, de reveure, de retrobar, de reidentificar, de reanomenar, de refer-se.»

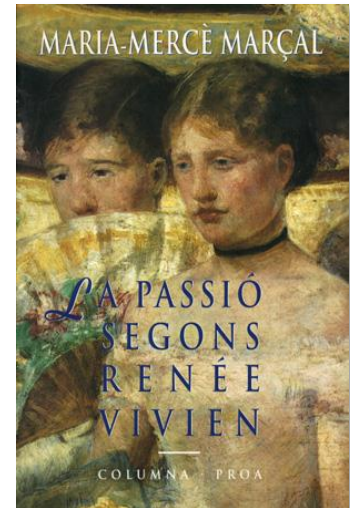
✚ **La passió segons Renée Vivien (1994). Barcelona, Columna.**

Mercè Otero Vidal, dins el pròleg de *Bruixa de dol* publicat a Edicions 62 (2006), en diu el següent:

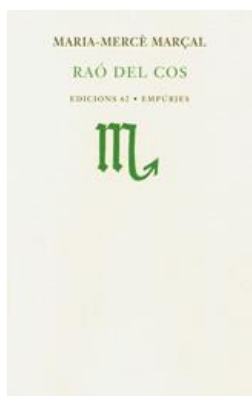
«Una gran obra en prosa, una novel·la polifònica. La gestació d'aquesta obra va ser llarga i laboriosa, perquè, sens dubte, el repte era important (...).

Renée Vivien és el pseudònim de la poeta Paulina M. Tarn, d'origen anglès, però de llengua francesa, que va viure a finals del segle XIX i principis del XX i va freqüentar París, els cercles de dones de la Rive Gauche, liderats per Natalie Clifford Barney, coneguda per l'Amazona. Maria-Mercè Marçal investiga i recrea aquest ambient amb tot de figures femenines "excèntriques" al voltant d'aquesta poeta protagonista apassionada del seu amor per les dones. El treball de llengua i de construcció de la novel·la és de qualitat excepcional.

Aquesta és pràcticament la seva última obra i, en un moment dolç de la seva vida, en ple reconeixement, se li diagnostica un càncer i comença el període de la malaltia.»

✚ **Raó del cos (2000). Barcelona, Edicions 62.**

Aquest va ser el seu darrer recull poètic, publicat després de la seva mort i a cura de Lluïsa Julià. En aquest llibre hi és molt present la seva mare, la que li ensenyava rondalles i cançons, i que en el moment de la mort esdevé una presència constant, així com també hi són presents una nova manera de tornar a apropiat-se dels símbols catòlics.

✚ **Sota el signe de drac (2004). Proses 1985-1997. A cura de Mercè Ibarz. Proa.**

Aquest llibre, publicat com el següent, ja després de la seva mort al 1998, recull una sèrie d'escrits que inclouen des de pregons, a pròlegs a articles a la premsa, conferències o prefacis. En ells hi trobem diferents apartats: la seva vessant com a escriptora, revisions d'autors –especialment autores– com ara Isabel de Villena o Rosa Leveroni i reflexions sobre diferents qüestions que la van acompanyar tota la vida com el debat lingüístic o l'autoritat femenina. En aquest llibre trobarem l'autoanàlisi poètica que fa l'autora i que ens pot servir com a cartografia per orientar-nos pels cels que travessa la seva bruixa de dol.

✚ **Contra la inèrcia (2019). Textos polítics (1979-1980). Comanegra.**

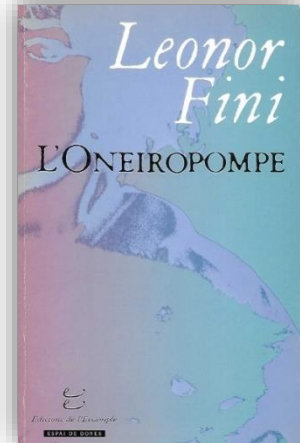
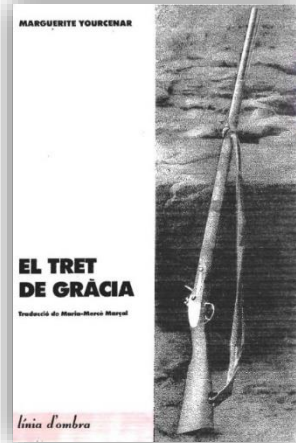
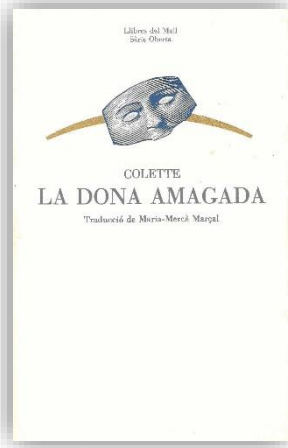
Els escrits polítics acaben el 1980, tot i que els feminismes i la política entesa com a crònica de feminisme, i la defensa de la llengua estaran sempre presents en la seva obra, que parteix de la publicació Lluita del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN), del qual, com hem comentat, en va formar part. La seva militància sempre es va expressar també en la seva professió, i en el treball editorial. De fet, va ser professora de secundària, perquè creia fermament en la defensa de la llengua i la formació del joves.

✚ **Contes**

Marçal també va conrear el conte, amb títols com *Retorn*, *Joc de màscares i Tronatrons*. També és autora de contes infantils com ara *La disputa de Fra Anselm amb l'ase ronyós de la cua tallada* i *Uf, quin dissabte, rateta Arbequina!*

Traduccions

Dels llibres que tradueix en destaquen *La dona amagada*, de Colette; *El tret de gràcia*, de Yourcenar; *L'oneiropompe*, de Leonor Fini, i les traduccions de poemes d'Anna Akhmàtova i Tsvetàieva, juntament amb Monika Zgustova.

VIGÈNCIA

L'obra de Maria Mercè Marçal, al seu torn, ha estat traduïda a nombrosos idiomes (anglès, castellà, francès, hongarès, italià, japonès, rus, portuguès...), ha estat àmpliament musicada (Maria del Mar Bonet, Marina Rossell, Gerard Quintana, Andrea Motis i molts altres), se n'han fet pel·lícules com ara *Ferida Arrel* i és contínuament objecte d'estudis i de tesis doctorals. Compta també amb una [Fundació](#) que vetlla per la seva memòria i divulgació.

PREMIS LITERARIS

- ✚ Premi Carles Riba de poesia (1976): *Cau de llunes*. Jocs Florals de Barcelona (1981), Flor Natural: «Raval d'amor: variacions sobre una mateixa onada».
- ✚ Premi de poesia López-Picó (1985): *La germana, l'estrangera*.
- ✚ Premi Internacional ALGWE (1990). Festival Anticipations de París.
- ✚ Premi Carlemany de novel·la (1994): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Escriptora del mes, a la Institució de les Lletres Catalanes (gener de 1995).
- ✚ Premi de la Crítica (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi Joan Crexells (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi Crítica Serra d'Or (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi Prudenci Bertrana (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi de la Institució de les Lletres Catalanes (1996): *La passió segons Renée Vivien*.

DURANT LA LECTURA

1. COMENCEM PEL TÍTOL: *BRUIXA DE DOL*

Aquest títol et recorda alguna cosa? El títol fa referència tant a un llibre de poemes cabdal de J.V. Foix, *Sol i de dol*, com a una cançó popular que tal vegada coneixeu i que comença així: «Plou i fa sol, les bruixes es pentinen, plou i fa sol, les bruixes porten dol».

2. DIVISA AMB PROPOSTES DE TREBALL

El llibre de poemes s'inicia amb una *divisa* prèvia:

Emmarco amb quatre fustes
Un pany de cel i el penjo a la paret.
jo tinc un nom
i amb guix l'escric a sota.

Què és una *divisa*? Segons el [Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans](#) el significat principal és «figura emblemàtica amb una sentència concisa que l'explica,

usada especialment en heràldica per a denotar el dissenyi de la persona que l'adopta». El dissenyi és un «pla ideat d'alguna cosa a accomplir», un propòsit. Si la divisa es troba especialment en un escut d'armes, es tracta doncs d'un crit de guerra, d'una forma de definició, d'un sobrenom utilitzat especialment per als nobles. En atorgar-se a ella mateixa una divisa, Marçal se situa a l'alçada de qualsevol cavaller, noble o persona mestressa del seu destí, capaç d'establir els seus propòsits.

Com explica Neus Aguado, la divisa és també la *impresa*, la paraula italiana que significa *empresa* o *tasca*. I l'empresa es va fer servir entre persones cultes per recordar fets significatius o destacar característiques del propi caràcter. La impresa amorosa és el distintiu personal que portava el cavaller i que només podia desxifrar l'estimada.

Així doncs, escriu el seu nom perquè sap qui és, té una identitat i està trencant amb la tradició –principalment i gairebé exclusivament masculina– però escriu el seu nom amb guix, perquè sap que la seva identitat pot ser esborrada pel sistema patriarcal. O potser l'escriu en guix perquè el guix es pot esborrar i li permet dir-se de nou; la identitat no és fixa, tothom té dret a reanomenar-se, canviar de definició o tenir altres escomeses a la vida. Potser la seva fragilitat és la seva força.

ACTIVITAT 6

Busca la divisa del primer llibre de poemes de Maria-Mercè Marçal, *Cau de Llunes*.

«A l'atzar agraeixo tres dons:
haver nascut dona, de classe baixa i nació oprimida.
I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel.»

Fixa't que està creada a partir de l'oració jueva «A Déu agraeixo haver nascut mascle, lliure i del poble escollit».

Marçal, mentre estudiava clàssiques, va llegir que Tales de Milet, un filòsof presocràtic del segle VII aC, agràia a la dea Fortuna tres coses: la primera haver nascut home i no animal, després néixer com a home i no com a dona, i finalment, ser grec i no bàrbar. I va pensar: “Caram, no tinc res de tot això, soc la pitjor entre les criatures vivents? Soc just el contrari del que hauria de ser?” I vint-i-set segles més tard, va escriure un vers responent-li: “A l'atzar agraeixo tres dons...”

Quins són els elements que modifica Maria-Mercè Marçal? Quin recurs fa servir?
Amb quina finalitat?

ACTIVITAT 7

Sobre la divisa del segon llibre que publica i que tens copiada abans, què penses que vol dir?

Un possible significat és que emmarcar el cel és voler contenir el que és infinit, i malgrat tot, no parem de voler-li posar nom, d'emmarcar-lo, i el títol d'aquest quadre impossible és la pròpia poeta. Fixa't també que escriu el nom en guix, una manera de dir que tot, també ella, és fràgil o efímer.

També, tenir un nom i amb guix escriure'l a sota, és una manera d'afirmar la seva identitat com a dona que escriu. Com Clementina Arderiu, escriu el seu nom perquè sap qui és, té una identitat i vol afegir-lo a una tradició principal i gairebé exclusivament masculina. Però escriu el seu nom amb guix, perquè se sap fràgil i esborrable pel sistema patriarcal. O potser l'escriu en guix perquè el guix permet rectificar i dir-se de nou.

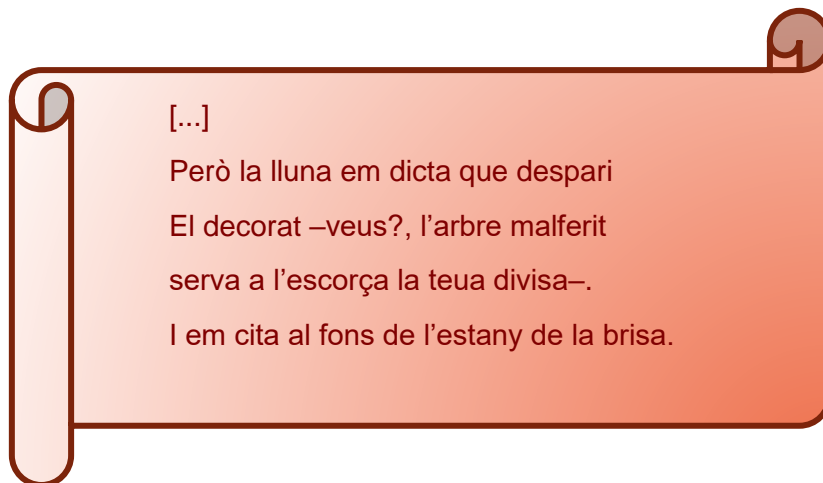
La identitat no és fixa, tothom té dret a reanomenar-se, a canviar de definició o tenir altres escomeses a la vida. La fragilitat és la seva força. Quin orgull tan ple de realisme!

ACTIVITAT 8

Busca un altre poema que parli de la divisa.

En el darrer poema de la secció «Foguera joana», hi llegim:

Així, el nom signat a la primera divisa –que es pot llegir com algú que vol entrar en una mena de museu per ser vist o per ser identificat, penjat en una paret, com un quadre–, ara passa a formar part de l'escorça d'un arbre, de la natura i per tant de la vida. Un arbre arrelat, amb base, que creix, que remet al seu passat a l'vars, un espai on segur que ella hi va escriure noms, dates, tal vegada primers versos en la solitud de fer i ser qui era, sense voluntat de ser mirada.

3. DEL JO AL NOSALTRES

ACTIVITAT 9

Fixa't com s'encapçala l'obra i amb quina dedicatòria clou.

El llibre de poemes s'inicia amb un «A nosaltres, les dones que estimo» i es tanca el cercle amb «Per a les bruixes de dol». El llibre també es pot interpretar com un partir de ser dona per arribar a saber-se bruixa –dona sola, vestida de negre pel dol d'un trencament amorós–, que sap que hi ha altres bruixes com ella. Una bruixa, agafada dels contes, de la història negativa de les dones

solitàries al bosc i reivindicada com a dona sàvia, creadora, capaç de conèixer el poder guaridor de les plantes –i tal vegada, de les paraules.

ACTIVITAT 10

Fixa't també a qui s'adreça a la primera part del llibre i a qui s'adreça a la segona part.

La primera part està adreçada a un "tu", l'amant. I la segona part aquest *tu* desapareix per donar part a una sèrie de dones com ara la Marina, la Quima, la Fina, la Cinta, la Teresa, l'Araceli... amb qui inicia directament una conversa entre elles amb versos com «I quines coses ens fan felices! Veus?».

Cançons que sembla que vulguin ser com les dels antics trobadors que recorren viles, com una mena de flautista d'Hamelín bo i femení, que encanta amb els seus poemes o, més que encantar, fa pensar, fa obrir els ulls, fa veure el que hi ha per deixar les presons enrere.

ACTIVITAT 11

Pots trobar algun poema que faci la funció de convocatòria?

Alguns bons exemples serien «Cançó de fer camí», o «Poemes del Vuit de març».

4. RESSONÀNCIES DE LA INFANTESA

Continuant amb l'argumentari d'Anna Esteve, Marçal parteix de les arrels de la infantesa, els orígens, la llavor del conte i la cançó per d'alguna manera reordenar el món que li ha estat donat (patriarcal, dominat pels homes), i la manera que troba per fer-ho és la modificació de l'estereotip de la dona, que no és una sinó moltes, diverses, plurals i inclassificables. Una bruixa que vola lluny d'un destí marcat, de dona casada, de "dona de", de dona amagada en l'espai domèstic.

ACTIVITAT 12

Pots trobar alguns poemes que parlin d'aquesta infantesa, poemes que tenen ritmes alegres, com de cançó?

En trobaràs alguns exemples dins la secció «Els núvols duïen confetti a les butxaques».

5. ESTRUCTURA DELS POEMES

Mercè Otero Vidal (autora i amiga de Marçal que ha fet l'estudi introductor i les propostes d'exercicis de l'edició de *Bruixa de dol* d'Edicions 62) ens explica el contingut filològic d'aquesta part:

«Comença amb la "Divisa" i té "Foc de pales", amb cinc composicions; "Tombant amb dotze", "Foguera joana", amb nou; i "Bruixa de dol", amb tretze. La major part de poemes són amb versos d'art menor i rima assonant, alguns amb tornada i de ressonàncies populars.»

Fixa't que les composicions estan numerades (I, II, III...). En la mètrica catalana els versos d'art menor són aquells que tenen vuit o menys síl·labes. La rima assonant és aquella en què, a partir de la darrera vocal tònica, només coincideixen els sons vocàlics dels versos.

A banda de comprovar tot això que et diem directament en algun poema, podràs veure que Marçal té una dimensió important en l'àmbit de la poesia culta, experimental, que cultiva la forma mètrica i que fins i tot conrea el decasíl·lab, tan present en autors medievals com Ausiàs March. Això també et dona una altra pista.

En quina època penses que es parla de les bruixes? A l'Edat Mitjana.

Pel que fa a les formes mètriques medievals, qui feia els poemes en aquella època? Els trobadors i les trobairitzs.

Marçal adopta i fa seus molts dels recursos de la poesia trobadoresca. Ella, com tots els poetes del grup de l'editorial del Mall, comparteix un interès per un lèxic ric, una forma treballada, i també elements com els jocs d'atzar o les cartes.

ACTIVITAT 13

A *Bruixa de dol* hi trobaràs molts sonets. Busca què és un sonet i identifica'n algun del llibre.

Sonet: Composició poètica formada per dos quartets amb dues soles rimes i dos tercets (DIEC2). La part «Bruixa de dol» està formada per tretze sonets decasíl·labs.

6. VUIT DE MARÇ

Tal com explica Mercè Otero Vidal, aquest poema sintetitza de manera harmònica i ordenada el feminisme dels anys de la transició política i on apareixen ja tots els elements que constituïran la tradició feminista en la seva forma genuïna (Otero Vidal 2010, 81). Efectivament, el 8 de març com a Diada Internacional de les dones comença a ser reivindicada a Catalunya a finals dels anys setanta.

ACTIVITAT 14

Investiga una mica la història del 8 de març, on va començar i quina ha estat la seva evolució.

ACTIVITAT 15

Informa't sobre la història del feminisme a Catalunya. Amb la informació recollida i els poemes de Marçal tindreu arguments per organitzar un debat a l'aula sobre el feminisme i la igualtat de gènere en l'actualitat.

7. DOBLE TRADICIÓ I NOU LLENGUATGE

Marçal va néixer a Ivars d'Urgell, en un ambient de poble i d'una família que treballa directament dins un univers camperol. Marçal rep una doble tradició: la de l'amor a les lletres del seu pare i els versos i cants populars de la mare. El món acadèmic i el món popular i folklòric formen part des de petita del seu univers. Però Marçal n'hi afegeix un altre: la tradició literària femenina. Llegeix activament i estudia de manera intensa autores com ara Renée Vivien, Maria Antònia Salvà, Mercè Rodoreda, M. Aurèlia Capmany, Sylvia Plath, Adrienne Rich, Colette, Anna Akhmàtova, Marina Tsvetàieva, Marguerite Yourcenar –a qui tradueix– i moltes altres, com per exemple Clementina Arderiu de qui en l'antologia poètica publicada a Edicions LaSal, al 1985, en fa la introducció i selecció de poemes.

Marçal busca una nova manera de dir-se, intentant despullar el llenguatge de tota la seva càrrega masculista, unes paraules noves per dir l'experiència des de la seva pròpia vivència de dona. En aquest sentit el llenguatge heretat no li serveix. Li cal dir amb paraules noves la pròpia experiència.

ACTIVITAT 16

Coneixes totes les dones que hem mencionat, saps qui són? Intenta identificar-les a partir les imatges següents. Si no en coneixes alguna, busca'n informació.

Per ordre:

Marguerite Yourcenar, Sylvia Plath, Renée Vivien,

Colette, Maria Antònia Salvà,

Adrienne Rich, Marina Tsvetàieva, Anna Akhmàtova,

Clementina Arderiu, Mercè Rodoreda, M. Aurèlia Capmany.

Aquesta veu pròpia ha de retratar el desig, des d'un esquema nou, que no tingui a veure amb el tradicional subjecte actiu masculí i subjecte passiu femení. I el seu llenguatge és una reafirmació d'un subjecte que desitja i expressa el seu desig. Com a dona, Marçal s'atorga el dret a ser a tots nivells en l'àmbit afectiu, eròtic i sexual. És una tasca important de recodificació dels símbols d'una societat patriarcal i de la necessitat d'innovar perquè no té gaires precedents femenins a banda de les Trobairitz, Safo o escriptores de la *Rive Gauche* com Renée Vivien.

ACTIVITAT 17

Creus que el llenguatge és neutral? Sabies que *testimoni* ve de la paraula *testicle* i fa referència al fet històric que només els homes podien dir que han vist alguna cosa? Com t'imagines un llenguatge no sexista i amb un model de dona que no sigui limitador?

8. INTERTEXTUALITAT

La *intertextualitat* és l'ús de textos previs, propis o d'altres per compondre'n de nous, sigui en la forma o en els referents. No té res a veure amb la còpia perquè la utilització sempre és parcial, barrejada amb la innovació i l'homenatge. Un terme que prové d'una autora que Marçal també coneixia bé: Julia Kristeva.

ACTIVITAT 18

Et proposem un exercici que implica certa dificultat: et veuries capaç de trobar referències d'altres obres en algun poema de *Bruixa de dol*?

9. QUOTIDIANITAT FEMENINA

Marçal té un repte més a banda de tots els anomenats fins ara: no deixar al marge de la seva poesia tot allò que forma part de la quotidianitat de moltes dones, l'univers íntim, la llar, tot allò que tradicionalment s'ha apartat dels "grans" temes poètics. El món de les dones no és petit ni marginal, i mereix la màxima categoria poètica (per exemple: «Quin pany de cel de quadrets de cuina les estovalles!»).

ACTIVITAT 19

Troba i anota alguna referència més a l'univers domèstic.

10. DENS UNIVERS EMOCIONAL

Les emocions en Marçal formen un teixit pandèmic continu, on s'esplaien i mesclen la tristesa, la solitud, la traïció, el terror, la desesperança i fins i tot l'eufòria amb totes les seves contradiccions.

La paraula contradicció és important; Marçal sempre fuig dels llocs coneguts, dels clixés o dels sentiments massa transitats. En ella hi ha una immersió a la fosca, que en el llibre *Bruixa de dol* apareix sovint en forma d'ombra, fosc, llocs allunyats del sol, de les evidències cegues.

ACTIVITAT 20

Busca un sentiment o emoció en algun poema: un que et desperti alegria, un altre solitud, un que et provoqui tristesa...

11. NOU DICCIONARI

Així, Marçal necessita crear-se un nou diccionari i una nova tradició. Per a fer-ho, parteix de la tradició popular, de la tradició clàssica i d'una simbologia que designi significats a molts elements com ara els animals o les plantes.

En aquesta secció analitzarem algunes paraules molt simbòliques en l'obra de Marçal.

ACTIVITAT 21

Intenta donar un significat a les paraules següents:

lluna	espasa
castell	sal
barca	ganivets (i punyals)
amic	llops i destrals

Podeu definir-les amb les vostres paraules i afegir-hi una frase d'exemple, com en els diccionaris.

12. LA BRUIXA

Insistim en la idea que *Bruixa de dol* té dos peus: un reposa en la tradició culta i l'altre en la tradició popular (que en les fonts originàries vindrien a ser el pare i la mare). Pel que fa a les formes més tradicionals trobem corrandes, cançons populars, romanços, refranys d'una rica tradició que ve per part de la mare i dels orígens rurals.

La bruixa és la dona arrelada a la terra, fetillera, metzinera, la que pot fer màgia, conjurs, i que té el poder més obscur, tot i que Marçal estava en contra de la dicotomia natura-cultura, és a dir, defensa la dona com a força de la natura i no com a agent cultural. I la bruixa té molts elements per fer la poesia: la sal, el foc, la lluna. És una bruixa bona, sàvia, que s'agermana amb les fades, que es troba amb altres dones per a tenir més força i sobretot per fer la seva, per ser i viure.

«Jo, que aguaito de lluny la roda fetillera,

Esbalaïda veig que venen cap a mi

I em criden que perquè entri. Ullpresa, els dic que sí.»

Al poble també es diu *portar les ungles de dol*, portar-les brutes de terra. La bruixa sempre va vestida de negre, potser perquè l'han perseguida tant que porta un dol per la repressió patida, perquè pateix en el present, però la indumentària triada crea una imatge potent amb un color tradicional.

ACTIVITAT 22

Busca diferents poemes en els quals aparegui la paraula *bruixa*.

Bruixa de dol: El mag m'espera a frec de l'envelat (VII), Els teus llavis. La fruita. La magrana... (XII), Bruixa de dol, al meu cau solitari (XIII).

Avui les fades i les bruixes s'estimen: Avui, sabeu? Les fades i les bruixes s'estimen. Cançó de saltar a corda. Cançó de fer camí. Vuit de març

Us proposem que amplieu els vostres coneixements amb el visionat del documental de Sense ficció [Bruixes, la gran mentida](#).

13. SIMBOLOGIA ESOTÈRICA

Bruixa de dol conté simbologia esotèrica com ara símbols astrològics i neurològics, amb la presència, també de la simbologia del tarot; de les seves referències al món grecol·latí, així com també de la festa pagana del solstici d'estiu.

Els poetes del Mall busquen una riquesa lèxica, el gust per la forma, i també hi són presents els jocs d'atzar, les cartes, el circ, i altres elements de l'obra de Brossa que es troben en els primers reculls de Marçal.

El foc també seria un element important, juntament amb els altres elements de l'astrologia (terra, aire i aigua). Per a Marçal el foc té una connotació de ritual –reunir-se vora el foc, ballar sobre les brases...– i de col·lectivitat.

ACTIVITAT 23

Busca elements esotèrics i simbòlics en els poemes de *Bruixa de dol*.

14. ARGUMENTARI DE BRUIXA DE DOL

Un llibre de poemes no és un conjunt de poemes aïllats entre ells; hi ha un argument, és a dir, el conjunt de tots ells ens explica una història.

ACTIVITAT 24

Hi veus una ruptura amorosa? Hi veus un nou camí? Hi veus l'encontre de la poeta amb el feminisme?

Per exemple és important com evoluciona el tractament de la solitud, una solitud que la poeta sap necessària per a sentir la seva pròpia veu, però la solitud és com un monstre que cal domar. Al principi és una solitud dolorosa i traumàtica: «al bell cor de l'aigua, negres ganivets, i jo, sola, entre albera i alba», una solitud que fa mal ja sigui com a llop o com a escorpí i finalment una solitud a qui pot dir bon dia i passa a ser una presència fàcil, «l'he dut de bracet», «i ve la solitud de peus menuts, sense sabates».

ACTIVITAT 25

Creus que és important la solitud per trobar la pròpia veu?

15. L'AMOR EN MARÇAL

Marçal escriu la conferència «La passió amorosa», dins del cicle Jornades de cinema de dones: una càmera pròpia, l'any 1994. Es troba recollida dins del llibre *Sota el signe de drac*:

La paradoxa, d'altra banda, sempre sol ser un component de l'amor. És el que diu, per exemple, la corrandà popular: «com més bevia, més set» o la que al segle XIII expressava Ramon Llull, en el seu *Llibre d'Amic e Amat*: «Foll: digues, què és amor. Dix que amor és ço que qui els francs met en servitud e que als serfs dóna llibertat. E és qüestió de què és més a prop amor, o a Llibertat o a Servitud».

Podria ser que les grans enamorades de la història –en general, sembla que els homes que han parlat sobre l'amor, l'hagin “fet” i les dones l'hagin encarnat – l'hagin “estat”–, a través d'aquest lliurament, d'aquesta aparent servitud que és

l'amor passió, haguessin trobat una palanca per expressar el seu desig, la seva subjectivitat, i, en un cert sentit la seva llibertat.

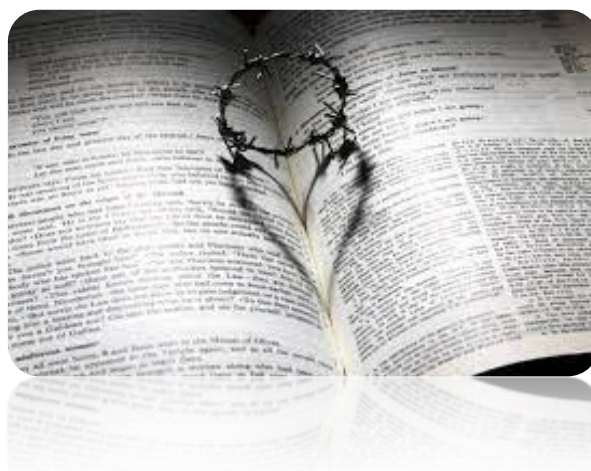
Marçal diu que «no sabríem res d'Heloïsa, Mariana Alconforado, Juliette Drouet, Madame d'Agout o Julie de Lespinasse si l'amor no les hagués empès a escriure, a inscriure'l en el llenguatge per a dir-se a elles mateixes tot dient-lo. [...] Perquè en el fons, a través de l'amor es busca una altra cosa que l'amor. Potser és un desig sense objecte precís, sense termes, un significat sense significant i per la qual cosa sempre serà decebut per qui pretengui encarnar-lo».

La paraula passió sembla tenir una dimensió activa, creadora, que tendeix a expressar-se, i autoexpressar-se, quan ho fa, fora de la mesura preestablerta, i per la qual cosa cal donar-li un llenguatge.

En aquest sentit, cal destacar que el llibre també parla d'una societat igualitària, en l'amor, en la joia de viure.

ACTIVITAT 26

En els poemes de Marçal l'amor sembla que sempre amagui un dolor que tard o d'hora ha d'arribar. Pots trobar algun poema que expressi això? Creus que l'amor sempre ha de fer mal? Com hauria de ser l'amor?

<https://pxhere.com/>

16. ASPECTES RELLEVANTS DE L'OBRA DE MARÇAL

- ✚ Una de les línies de lectura de Marçal és, doncs, la tensió entre la tradició i la subversió, en no quedar-se en allò donat, en afegir-hi més.
- ✚ Els seus poemes segueixen una doble tradició: la cançó popular i la tradició culta.
- ✚ La imatge de la bruixa té ressonàncies populars i literàries com «plou i fa sol» i *Sol i de dol*, de J. V. Foix.
- ✚ Marçal és una poeta que té cura del lèxic, l'ambició formal i el domini de la rima: escriu en sonet, una forma present i exercida amb excel·lència dins de *Bruixa de dol*.
- ✚ El sonet li permet dialogar amb la tradició literària, des de l'època medieval als nostres dies.
- ✚ La seva poesia pot ser llegida com una reescriptura de la tradició.
- ✚ És una obra de contrastos, d'ordre i de follia, de mesura i desmesura.
- ✚ Marçal enceta temes en la nostra literatura, l'amor lèsbic, la maternitat – l'experiència del part–, i també i molt l'amistat femenina singularitzada amb noms i cognoms. *Bruixa de dol* conté molts noms de dona a qui els són dedicats els poemes.
- ✚ Marçal reivindica qui escriu el poema, una dona, amb una visió del món, que construeix sentit a les seves accions, que elabora poèticament l'experiència viscuda.
- ✚ És una poeta que pensa, que reflexiona molt tot el que fa.
- ✚ Practica la reivindicació sense caure mai en el victimisme, perquè la víctima acaba el seu discurs ràpid.
- ✚ Explora i no reutilitza, no diu mai per dir, té present el concepte de paraula viva segons Maragall, d'una paraula que nombra, que diu.

DESPRÉS DE LA LECTURA

Després de llegir *Bruixa de dol*, us proposem algunes activitats de recapitulació i algunes de creatives perquè deixeu anar la imaginació.

ACTIVITAT 27

Els poemes inclosos a «Tombant» contenen versos que semblen eslògans publicitaris. Un exemple és «Com un peix sense bicicleta». Sabries trobar-ne d'altres?

Serieu capaços de crear una divisa? Es pot fer per grups i compartir-la.

ACTIVITAT 28

Un procediment recurrent de Salvador Espriu és l'ús dels encadenaments entre diversos poemes i Maria-Mercè Marçal aplica aquest recurs als tretze sonets de la secció «Bruixa de dol» fins a tancar el cercle. **Es tracta que busqueu una paraula repetida** (de vegades pot ser un sinònim o una paraula derivada), que fa de reclam, i que trobareu cap a la meitat o al final d'un poema i al principi del següent.

I-II: cranc

II-III: mirall

III-IV: tu

IV-V: nit

V-VI: nit

III-VI: aquest mirall

VI-VII: la nit

VII-VIII: l'ombra

VIII-IX: m'incendien / foc

IX-X: ventolera / vent

X-XI: bosc

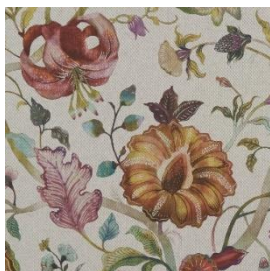
XI-XII: amor

XII-XIII: bruixa

XIII-I: l'arbre

ACTIVITAT 29

a) Els poemes de Bruixa de dol estan plens d'imatges suggeridores. Sabries identificar a quin poema fan referència aquestes imatges? Tingues en compte que cada imatge correspon a un vers determinat.

Dos ocells engabiats – entre les fulles i les flors del jardí – fulles i flors cauen a terra – en les crestes nevades de la mar. «Foguera joana, III».

b) Series capaç de crear una seqüència d'imatges per il·lustrar algun poema de l'obra? Comparteix-lo amb els companys perquè intentin esbrinar de quin poema es tracta.

ACTIVITAT 30

Feu una tria de poemes que us hagin cridat l'atenció i organitzeu una activitat de lectura en veu alta a l'aula. Us podeu enregistrar i fer-ne un *podcast* o crear un vídeo amb algunes imatges i música de fons.

ACTIVITAT 31

Recull les característiques més rellevants de cada part (temps, elements, simbologia, intertextualitat, reivindicacions...). És una bona manera de posar en ordre tot el que hem treballat.

BRUIXA DE DOL			AVUI LES FADES I LES BRUIXES S'ESTIMEN		
Tombant	Foguera joana	Bruixa de dol	Els núvol duien confetti a les butxaques	Sense llops ni destrals	Vuit de març

Una de les coses que descobriràs –si és que encara no ho sabies– és que Marçal va morir massa jove, als 48 anys. Poc després de morir li van publicar un llibre d'homenatge a càrrec de diferents personalitats del món cultural, literari i poètic de Catalunya: *Homenatge a Maria-Mercè Marçal*. Dos poemes d'aquest llibre d'homenatge tenen una relació directa amb *Bruixa de dol*. Són «Bruixot de dol», de Miquel Desclot i «Bruixes de dol», d'Eulàlia Lledó.

ACTIVITAT 32

Et proposem que llegeixis el poema d'Eulàlia Lledó i hi trobis les referències als poemes de *Bruixa de dol*.

Bruixes de dol

Mercè que et vull Marçal, Marçal que et vull Mercè
entre albera i alba,
avui, amb quatre fustes a un pany de cel
d'un blau morat ben fosc apedaçat de liles
emmarco amb guix el nom:
MarSal, CelMar, MarCel, SalMar,
mai més sola, Marçal,
soles nosaltres en aquest mirall
trenca en mil bocins,

entre alba i albera,

entre alba i albera,
avui, amb l'ham a la geniva,
mossego l'ametlla amarga,
als ulls de fusta,
m'hi ploren cucs de seda,
entre albera i alba.
avui, diré el teu cos, diré el teu nom,
diré el teu nom, terra de meravelles;
després de l'amor, t'ha convocat la mort,
la mort ha esborrat tots els camins del dia;
un bosc d'amor ofert a la destrat,
destrat i bosc, vi i sang i el pa i la boca.

avui, sola i de dol,
només amb els teus mots,
desaré la lluna de porcellana trencada
al calaix de l'armari.

Perquè ha escrit que el NO de la lluna d'avui
Duu un SÍ a l'altre costat,
Fas que bruixes i fades s'estimin i s'entenguin:
Avui, les teves paraules només, victòria de l'heura marçal;
Avui i sempre, perquè no et sé estranya, goso dir-te germana,
El teu rastre, un pont entre dues llengües.

Mercè que et vull Marçal, Marçal que et vull Mercè.

Eulàlia Lledó i Cunill

BIBLIOGRAFIA

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ✚ BUSQUETS I GRABULOSA, LLUÍS (1980): «Bruixa i Fada el 1980», *Correo Catalán*, febrer de 1980. Inclosa en el llibre *Plomes Catalanes Contemporànies* del mateix autor. Barcelona: Edicions El Mall.
- ✚ JULIÀ, LLUÏSA (2002): *Contraban de llum. Antologia poètica de Maria-Mercè Marçal*. Barcelona: Proa.
- ✚ JULIÀ, LLUÏSA (2017): *Maria-Mercè Marçal. Una vida*. Barcelona: Galàxia Gutenberg
- ✚ MARÇAL, MARIA-MERCÈ (2017): *Llengua Abolida. Poesia completa*. Barcelona: La butxaca.
- ✚ MUÑOZ, JORDI (1997): «La poesia et posa a l'ull de l'huracà», revista *Illacrua*, 42, febrer del 1997. pàgs. 8-11.
- ✚ OTERO VIDAL, MERCÈ (2006): "Estudi preliminar i propostes de treball", a *Bruixa de dol*. Barcelona: Educació 62

BIBLIOGRAFIA WEB

- ✚ Associació d'escriptors en llengua catalana.
<https://www.escriptors.cat/autors/marcalmm>
- ✚ Fundació Maria-Mercè Marçal. <https://fmmm.cat/>
- ✚ «Al cap dels anys». Entrevista a Catalunya Ràdio amb Guillermina Motta, 26 d'octubre de 1997. <https://fmmm.cat/audios/audi1.html>
- ✚ MONTERO, Anna. «La triple lluna i el mirall. Cau de llunes i bruixa de dol». *Reduccions: revista de poesia*, 2008, núm. 89-90, p. 230-240, <https://raco.cat/index.php/Reduccions/article/view/90289>
- ✚ MONTERO, Anna (2004). Anna Montero entrevista Maria-Mercè Marçal (extret de l'original publicat a la revista *Daina*). *Lectora: revista de dones i textualitat*. 10 (2004), p. 259–283.

- ✚ Comentaris de l'obra de Maria-Mercè Marçal a Mag poesia. <http://magpoesia.mallorcaweb.com/marcal/comentarios.html>
- ✚ Espais escrits. <https://www.espaisescrits.cat/ca/qui-som/autors/maria-merce-marcal-i-serra>
- ✚ Música de poetes. <http://www.musicadepoetes.cat/poeta?autor=140>

ANNEX. Quadre de recapitulació (model de resposta per a l'activitat 30, pàgina 44).

BRUIXA DE DOL Jo				AVUI LES FADES I LES BRUIXES S'ESTIMEN Nosaltres		
Foc de pales	Tombant	Foguera joana	Bruixa de dol	Els núvols duien confetti a les butxaques	Sense llops ni destrals	Vuit de març
<p>Manifestació de l'atracció entre home-dona</p> <p>La relació acaba amb una sensació de solitud</p> <p>Un balanç de la relació: moments de plaer i de dolor</p> <p>Importància de la natura i dels objectes quotidians</p> <p>Elements negatius: ganivets, ullal, ametlla amarga, brida, genives</p> <p>Simbologia: lluna-dona. barca-llibertat.</p>	<p>Moment de canvi, de transformació: "el pas d'una experiència vital a una altra"</p> <p>Acceptació d'una solitud voluntària</p> <p>Reivindicació de la solitud per retrobar la seva pròpia identitat</p> <p>Els poemes tenen lloc al desembre.</p> <p>Influència de Mercè Rodoreda en les flors</p> <p>Enumeració d'objectes quotidians</p> <p>Elements negatius: destral, cuc, ombra.</p>	<p>El títol és una reivindicació feminista.</p> <p>Necessitat d'estimar d'una altra manera</p> <p>Voluntat de gaudir el sexe des de l'amor, sense presses</p> <p>Els poemes tenen lloc al juny.</p> <p>El món de l'aigua i el mar esdevé la representació d'allò femení.</p> <p>Presència de la natura</p> <p>Abundància de parts del cos: llengua, pit,</p>	<p>Influència de J.V. Foix (el dol) i de Joan Brossa (el joc i l'atzar)</p> <p>Poesia culta</p> <p>Són sonets que reflexionen sobre l'amor i l'erotisme. L'amor té dues cares.</p> <p>La poeta es qüestiona les seves decisions.</p> <p>Començar de nou l'experiència viscuda.</p> <p>Lluita entre la solitud i el plaer compartit</p>	<p>Inici d'una nova etapa</p> <p>Reivindicació de l'element de la feminitat</p> <p>Assumpció plena de la condició de dona i dels estigmes socials que l'han acompanyada.</p> <p>Les fades i les bruixes: dins del conjunt és present la individualitat. Marçal defensa el feminisme de la diferència: totes som una, però mantenint les nostres diferències.</p> <p>Iconografia popular de les bruixes</p>	<p>Viatge sense rumb, recerca de la identitat</p> <p>Nou horitzó de llibertat per a les dones futures</p> <p>Reivindicació d'una relació en què no es destrueixin les identitats femenines</p> <p>Elements propis del món femení i infantil</p> <p>Vies per aconseguir la felicitat: llibertat, contacte amb els infants, l'amor</p> <p>Simbologia: esvolic (ratpenat) -bruixes, pirata-llibertat, l'hora</p>	<p>Poema reivindicatiu, lema del feminisme</p> <p>Consciència d'assumir tota una tradició de patiment</p> <p>Passat-Futur</p> <p>Elements propis de les bruixes</p> <p>Objectes quotidians</p> <p>Contraposició entre el món masculí i el femení</p> <p>To optimista</p> <p>Remet a la cançó popular «plourà i farà sol».</p>

BRUIXA DE DOL Jo				AVUI LES FADES I LES BRUIXES S'ESTIMEN Nosaltres		
Foc de pales	Tombant	Foguera joana	Bruixa de dol	Els núvols duien confetti a les butxaques	Sense llops ni destrals	Vuit de març
cavall-libertat escorpi-Marçal	Simbologia: aranyes- món de les bruixes, llibertat- balcó	orelles, celles, dits, peus... Referència a Lorca: lluna gitana Metàfores amb connotació sexual: Venus, llangardaix, petxina, bou, espasa, batalles, castell, berbena	No vol viure una relació de "dominació" en què ella estigui sotmesa, tot i que hi ha moments en què l'accepta perquè les ganes de plaer la dominen. Poemes dedicats a les amigues Simbologia: cranc, escorpi, trena, collaret anell, ventall, lluna, aranya, cavall Camp semàntic joc- atzar-bruixes: destí, joc, ruleta, daus, conjur, endeví, granera, òliba, aranya, nit	Relació amb l'entorn i la natura Poemes de caràcter infantil Poesia popular Ús del català nord-occidental Un dels poemes està dedicat a Pepa Llopis, dona de Joan Brossa. Temes: un comiat, la mirada	violeta-crepuscle, voliaina (papallona)- llibertat	La DONA promou el canvi.

BRUIXA DE DOL Jo				AVUI LES FADES I LES BRUIXES S'ESTIMEN Nosaltres		
Foc de pales	Tombant	Foguera joana	Bruixa de dol	Els núvols duien confetti a les butxaques	Sense llops ni destrals	Vuit de març
			Elements de la natura: falzia, gessamí Elements negatius: ganivets, ombra, verí, estella, destral			